

MAX WEBER'DE ETNİSİTE KAVRAMI

Max Weber on Ethnicity

*Nuriye Çelik**

Özet

Etnisite batıda doğmuş, etnik gelişmelerin dünyanın her yerinde görülmesiyle tüm insanlığı etkileyen bir kavrama dönüşmüştür. Bu kavram o kadar güçlüdür ki devletler kurmakta ve yıkmakta; savaşlar çıkarmakta ve savaşları bitirmektedir. Son bulacağına inanılan bir dönemi başarıyla atlatan etnisite, 18. yy modernleşmesi ve küreselleşme gibi önemli değişimler sonucunda da önemini korumayı başarmıştır. O halde denilebilir ki etnisite olgusu, içinde ırk, dil, din, kültür gibi değerleri barındırdığı sürece, toplum için önemini her daim koruyacaktır. Etnik gruplar içeren ülkelerin, etnisite kavramının kökenini ve bu grupların hangi temeller üzerinden hareket ettiğini analiz etmesi gerekir. Bu çalışma, Weber'in etnisite tanımını anlamayı ve yorumlamayı hedeflemektedir. Bireylerin etnik gruplarıyla olan ilişkileri, gruptan kopmaları ve birbirlerine olan bağlılıkları Weber'in gözünden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etnisite, Weber'in Etnisite Algısı.

Abstract

Ethnicity was born in the west and has turned a concept that affecting all humanity by ethnic developments came up all over the world. This concept is so powerful that may constructing a new government and destroy it, start the war and finish it. The ethnicity survived successfully a term believed to be ended, achieve protection its importance result of important changes such as 18 centuries modernization and globalization. It can be said that the phenomenon of ethnicity will protect its importance for society as long as contain values as race, language, religion, culture. The countries that including ethnic groups need to analyze that the origin of the concept of ethnicity and ethnic groups is

* Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

founded on what. This study aims understand and interpret Weber's definition of ethnicity. It has been studied according to Weber relationships of individuals with their ethnic groups, how each one breakaway from groups, their commitment to each other in groups.

Key Words: Ethnicity, Ethnicity Perception of Weber.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ETNİSİTE NEDİR?

1.1. Etnisite Kavramı ve Gelişimi

14. yy'ın ortalarından beri İngilizce'de "ethnic" olarak kullanılan sözcük Yunanca'da dinsiz kişi anlamına gelen "ethnikos" sözcüğünden türemiştir. 19.yy'da ırksal anlamlar kazanan "etnik", günümüzde yalnızca ırksal değil ortak dil, tarih, kültür, bağlılık, din, ırk gibi değerlerin bir araya getirdiği insanlar anlamında kullanılmaktadır. Etniklikte biyolojik farklılık, mutlak aranan bir unsur değildir (Erkal, 2001: 2). Etnisite akademik olarak ilk kez Amerikan Sosyolog David Reisman tarafından kullanılmış, 19. yy'a kadar Hıristiyanlar tarafından kendi dinine mensup olmayanlar için kullanılan bir terim olmaktan çıkmış, sosyal ve siyasi alanda etkili bir fikre; tüm insanlığın eşit olmadığı ve farklı kapasiteleri bulunduğu teorisine büyük katkılar yapmıştır (Nişancı vd. 2012: 110). Terim, bağımsızlık hareketleriyle önemini artırmıştır ve günümüzde ırksal değil kültür, dil, din gibi toplumsal değerler çerçevesinde yorumlanmaktadır (Nişancı vd. 2012: 110).

Etnik grup; irki grupla eş anlamlı değildir ve kültürel ortaklık gerektirir. Öte yandan etnik ifadesi Birleşmiş Milletler tarafından 1979'da yapılan azınlık tanımı içerisinde yer almış ve azınlığın, "etnik, dinsel, dilsel olarak nüfusun geri kalanından farklı özellikler taşıyankendi kültür, gelenek, din ve ya dillerini koruma yönünde dayanışma sergileyen grup" olarak açıklanmasında kullanılmıştır (Rapor, 2007: 3). Etnik ve azınlık kavramlarının bir arada kullanılmasının şöyle bir açıklaması yapılabilir:

"Etnik grupları azınlıklardan, eski uygarlıkların uzantısı ve kalıntısı uluslardan ayırmamız gerekmektedir. Bu durumda etnik grup, uygarlık alanında ayrı bir kimlik göstergesi ama bu kimliğe bağlı ayrı bir konum, görev ve çözüm yokluğu uluslararası kendilerinin yerlerini almalarına engel olmaktadır... Bu durumda sorulacak soru etnik grupların ayrı ve farklı kimliklerini korumalarının nedeninin ne olduğudur" (Sezer, 2000: 65).

Etnik köken araştırmalarında ırk kavramı çerçevesinde katılımcı, evrimci gibi kuramlar ve ilk sınıflandırmalar mevcuttur (Şenel,1984: 6). Fakat etnik grupların yalnız ırk temelinde oluşmaması gibi etnik kavramının tam karşılığı ırk olmayacağından bu araştırmalara yer vermeyeceğiz.

Etnik grup; kendilerini ve ötekileri ortak köken, dil, tarih, kültür gibi etnik niteliklerle tanımlayan gruptur (Kurubaş, 2009: 42). Etnik gruplar; dış göç, küreselleşmeyle gelen serbest insan dolaşımı gibi pek çok etmeden etkilenecek oluşur ve değişir. Böylece ülkelerde hukuksal vatandaşlık, anayasal eşitlik gibi ırka, dine ve ya başka tür bir değere ayrıcalık tanımayan eşitlikçi bir yaşam şekli talep edilir ve benimsenir. Gelişmiş ülkeler uzun süren özgürlük ve demokrasi tarihleriyle anlamışlardır ki; ülke içindeki etnik grupları yok saymak ve ya baskı uygulamak, şiddet ve sosyal patlamayla neticelenir. Oysaki egemen anlayış etnik gruplara kendini ifade için alan tanırsa, uzun dönemde etnik gruplar temel niteliklerini yitirerek asimile olmuşlar, egemen anlayışın kültürüne uymuşlardır. Fakat elbette ki böyle bir asimilasyon süreci güçlü bir merkezi devlet algısı ve sağlam bir otorite gerektirir. Çünkü şiddete başvuran etnik gruplar, egemen kültürü yenebileceğini düşünür ve bazı varlıklar (toprak gibi) kazanabileceğine inanırsa, girilen süreç demokratik olmayacağı gibi insancıl da olamaz.

Etnisite bir kimlik tanımı da içerir. Küreselleşme ve tüm dünyanın küçük bir köy olmasıyla başlayan post modern algı; bir yandan özellikle de az gelişmiş ülkelere, içlerindeki etnik yapıları saygı göstermesi ve haklar tanımalarını talep ederken; bir yandan da gelişmiş ülkelerin kendi üniter yapılarını korumasına sessiz kalabilmektedir. Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" eserinde gelecekteki savaşların kültürel, dinsel ve geleneksel farklılıklardan çıkacağı fikri; günümüz küreselleşme olgusunun yarattığı bölünme ve postmodernist çoğulcu yaklaşımın özündeki "biz" ve "onlar" tanımları ile birlikte değerlendirildiğinde çok daha anlamlı gözükmektedir (Tekinalp, 2005: 76). Gelişmiş pek çok ülkenin (örneğin İsviçre) çok uluslu ve çok dilli olduğunu görülebileceği gibi aynı dili kullanan çok uluslu ülkelerde (örneğin ABD, Avustralya) mevcuttur. Dolayısıyla hem içindeki etnik gruplara insani yaşam koşullarını sağlamak, hem de kendi ulusal çıkarları temelinde hareket etmek, rasyonel bir siyasi yönetimle mümkündür. Bunun nasıl yapılabileceği, gelişmiş ülkeler incelenerek değerlendirilebilir fakat bu çalışmamız içinde yer almayacaktır. Etnisite teorileri genel çerçevesinde Weberyen etnik anlayış, temel konumuz olacaktır.

Weber'den önce ve klasik sosyologlar arasında etnisite konusu incelenmemiştir. 19 ve 20.yy başlarında geleneksel kimliklerin, modernlik anlayışı gelişince yok olacağına dair inanç bu eksikliğin nedeni olarak

gösterilmektedir (Sağır, 2004: 6). Ancak modern bir ülke olmasına karşın ırkçılığın en aşırı savunusuyla dünya sahnesine çıkan Almanya ve diğer yanda 1960'lardaki ABD'deki siyahî hareketlerle görülmüştür ki; Weber'den önceki sosyologların beklentilerinin aksine, etnisite kavramı zamanla kendiliğinden yok olmayacaktır. Weber 1922'de yayınlanan çalışmasında etnik grubu şöyle tanımlar:

“Etnik grup, fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır. Özellikle siyasal alanda grup oluşumunu kolaylaştıran bir olgu olan etnik gruba dahil olmada “kan bağı”nın fazlaca bir önemi yoktur. Zamanla bu siyasal topluluk dağılsa bile etnik grup; fiziksel ve geleneksel yapısında bir farklılaşma meydana gelmezse, varlığını devam ettirmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira o, akılcı düzenlemelerin ikinci plana atıldığı, yüksek topluluk bilincinin ön planda olduğu bir örgüt formasyonudur; siyasal toplulukların dağılmasına rağmen etnik grubun varlığını devam ettirmesinin temelinde yatan sebep de budur.”(Nişancı vd,2012: 110).

“Etnik yapı ise, bireylerin içinde yaşadıkları toplumdaki hâkim kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal kültürel öğeler üzerine inşa edilen; “etnik kimlik” etrafında, karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkan, fiziksel ve tarihsel kökenleri aynı olan bir formasyon olarak tanımlanabilir (Nişancı vd. 2012: 110). Geleneksel dayanışmanın kuvvetli yapısı incelenmiş ve primordial tanımlanmış olup; zamanla primordialist (ilkselci) kuramlar kavramı oluşmuş ve öncüleri Edward Shills ve Clifford Geertz olmuştur (Sağır, 2004: 7). Kuramların gelişim dönemi; dünyada yaşanan Afrika ve üçüncü dünya ülkelerindeki etnik çatışmalar, Sovyet ve Yugoslavya sonrası yaşanan etnisite temelli hareketler, Batı Avrupa ülkelerine doğru başlayan göç gibi, sosyolojik olaylarla aynı döneme denk gelmiştir. Daha sonra etnisite konusunda yapılan çalışmalar; Cora Govers, Hans Vermulen, Frederic Barth, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson'a ait incelemeler ve kitaplar olan bir gelişim çizgisi yaşamıştır. Tüm bu gelişmeler Weber sonrası döneme aittir.

Genel olarak Weber'in etnik tanımından etnik grubun ortak kökene olan inancı, bu kökenin gerçek olmasa bile inanılabilir olması, fiziksel ve/veya geleneksel benzerliklere sahip olması, tarihsel olaylar nedeniyle ortak kökenin varlığına ilişkin öznel bir inancın olması değerleri öne çıkarken; F. Barth'ın tanımında biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen, ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan, karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan

yaratan, kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategori değerleri öne çıkmaktadır (Sungur, 2012: 19).

Weber'in etnisite algısının temelleri, çalışmamızın bir sonraki aşaması olacaktır.

1. MAX WEBER'İN ETNİSİTE ALGISI

1.1. Max Weber'de Sınıf ve Statü Kavramları

Etnisiteyi inceleyen ilk sosyolog olarak Weber (Sağır; a.g.e.;6); hem kendinden sonraki düşünürlerden farklı kalmış hem de görüşlerine katılmayanları bile, etnisiteyi incelerken kendisine başvurmak zorunda bırakmıştır. Bu yüzden etnisite problemi üzerine yapılan tartışmalarda Weber'in çözümlenmesi zorunlu bir başlama noktasıdır (Hechter, 1976: 1163). Diğer yandan da Weber'in etnisite algısı kendinden sonraki çalışmalardan da farklı olduğundan dikkat çekici bir biçimde, ilgili konuda çalışma yapanları zorunlu olarak kendine getirmiştir (Banton, 2007: 1).

Weber'in etnik anlayışının temeli, sınıf anlayışından doğar. Weber için sınıf ve statü arasındaki fark, analitik (çözümenebilir) bir şeydir. Weber; Sosyoloji Yazıları adlı eserinde, sınıf ve statüye ilişkin şu değerlendirmeleri yapar:

“Sınıflar sosyal topluluklar değildir, yalnızca toplumsal eylemin mümkün ve muhtemel temellerini temsil eder. Bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesi olarak ortak ise, bu ögeyi mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa, bu öge meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyorsa, “sınıf”tan söz edilebilir.” (Weber, 2006: 269-70).

Weber'e göre piyasadaki maddi mülkler üzerindeki tasarruf hakkının dağılım biçimi, kendiliğinden bazı ekonomik koşullar yaratır. Öyle ki, bu dağılım sonucu mülk sahipleri servetlerini sermaye mallarına çevirme “tekeline” ele geçirirken; salt hizmetlerinden ya da kendi emekleriyle yarattıkları mallardan başka arz edecek bir şeyleri olmayan ve varlıklarını sürdürebilmek için, bu ürünlerden kurtulmak zorunda olanların aleyhine bir durum yaratılmış olur. Saf piyasa koşullarında geçerli olan bu durum sonucu; “mülkiyet” ve “mülkiyetsizlik” sınıf kategorilerinin temel ayracı haline gelir. Ancak bu kategoriler içinde de farklı sınıflar mevcuttur. Sınıf konumları bir yanda mülkiyetin türüne göre, diğer

yandan da piyasaya arz edilebilecek hizmetlerin türüne göre belirlenir. Weber' e göre; mülk sahipleri örneğin rantıye sınıfına ya da girişimciler sınıfına mensup olabilir. Mülkü olmayanlar da, arz ettikleri hizmetin cinsine ve bu hizmetleri sonucu kazandıklarını nasıl kullandıklarına göre sınıflara ayrılırlar. Weber bir noktayı açıkça belirtir:

“Sınıf kavramının geniş anlamı her zaman için şudur: Piyasa'daki şansının türü, kişinin yazgısını belirleyen en önemli etmendir. Sınıf konumu bu anlamda son kertede, piyasa konumu demektir. ...borçlanmanın kanunlara bağlı olması sebebiyle, salt mülkiyet bireyin yazgısı açısından ilk kez belirleyici bir etmen olarak ortaya çıkmıştır.... Yazgıları ve hizmetleri piyasada kendileri için kullanma olanağı ile belirlenmeyenler, örneğin köleler, terimin teknik anlamında sınıf değildirlir. Ancak bir statü grubu olabilirler” (Weber, 2006: 271-2).

Weber sınıf mücadelesinin türlerini de incelemiştir:

“Sınıf konumlarının etkili olduğu mücadele, giderek tüketim kredisinden meta piyasasındaki rekabet mücadelesine ve sonra da işgücü piyasasındaki fiyat savaşlarına doğru kaymıştır. Antik çağların sınıf mücadeleleri ilk olarak borçlu köylüler ve belki bir de borç yaptırımlarından ürken ve kentli alacaklılara karşı mücadele eden esnaf ve zanaatkarlar tarafından yürütülmüştü. Sürü besleyenler arasında da aynı durum görülyordu.”(Weber, 2006: 275).

Statü grupları ise piyasa mekanizmasının saf işleyişini bozarlar. Weber, yalnızca bu açının kendisini ilgilendirdiğini belirtir (Weber, 2006: 369). Statü grupları sınıfların tersine genellikle sosyal topluluklardır. Ancak çoğu zaman pek biçimlenmemiş dağınık topluluklardır. Tümüyle ekonomi tarafından belirlenen “Sınıf Konumu”na karşı, statü konumu; insanların yaşam yazgısının somut, pozitif ya da negatif toplumsal onur ölçüsü tarafından belirlenen tüm tipik öğelerdir. Bu onur, bir topluluk tarafından paylaşılan herhangi bir nitelik ile ilgili olabilir ve tabii bir sınıf konumuyla da ilişkisi bulunabilir, sınıf ayrımları da statü ayrımlarıyla çok çeşitli biçimlerde bağlantılı olabilir. Mülkiyet kendi başına bir statü ölçüsü olarak görülmeyebilir ama uzun vadede hiç şaşmadan bu işlevi görür. Küçük sosyal örgütlenmelerin geçim ekonomilerinde çoğu zaman en zengin kişi doğrudan doğruya başkan sayılır. Ancak bu genellikle salt onursal bir payedir.

Statü onurunun özünü en iyi ifade eden şey; belli bir çevreye mensup olmak isteyen herkesten, her şeyden önce belirli bir hayat tarzına sahip olmasının beklendiğidir. Ama statü onurumuzun mutlaka bir sınıf konumuyla bağlantılı olması gerekmez. Weber'e göre;

"Hem mülk sahipleri hem de mülksüzler aynı statü grubuna mensup olabilirler; sık rastlanan bu durumun çok somut sonuçları vardır. Ancak sosyal saygınlıktaki bu "eşitlik" uzun vadede korunamayabilir. Örneğin Amerikan centilmenleri arasındaki statü eşitliğinin göstergelerinden biri, "İş Hayatı"nın değişik işlevleri tarafından belirlenen alt-üst ilişkisinin dışında, "patron"ların en zengininin bile kulüpte akşamüstü bilardo oynarken "memur"una karşı, her bakımdan doğuştan kendi eşitiymişçesine davranmamasının kesinlikle kötü karşılanacağıdır – hiç değilse eski geleneğin hala egemen olduğu yerlerde. Oysa bu özellik Alman patronunun tutumundan asla eksik olmaz. Amerika'da Alman "kulüpçülüğünün" hiçbir zaman Amerikan kulüpleri kadar çekicilik kazanmamasının en önemli nedenlerinden biri de budur." (Weber, 2006: 278).

Birey aynı anda, hem bir sınıfa hem de bir statüye sahip olabilir. Zamanla statü grupları bireysel sınıflara ayrışabileceği gibi, sınıflar da, bireysel statü gruplarına dönüşebilir (Hechter, 1976: 1162). Fakat bu iki yapı arasında derin bir fark vardır. Statü; toplum tarafından bireye verilen sosyal derece ve özel bir topluluğun üyesi olarak davrandığı özel yaşam tarzı tarafından oluşturulur. Öte yandan sınıf; bireysel zorunluluklardan kaynaklanan davranışlarla tanımlanır. Bu davranışlar farklı sınıflar arasındaki eylemlerdir ve hem sosyal hem ekonomik örgütlerin etkisi vardır. Örneğin Weber'e göre işçinin ve girişimcinin sınıf konumunu iş gücü piyasası, meta piyasası ve kapitalist işletme belirler. Dolayısıyla işçinin sınıfı girişimcinin sınıfına karşı grev kararı alabilir. Farklı davranışları bireyin sınıf pozisyonu kökeninden gelir.

Bir bireyin sınıf pozisyonu Weber'e göre; kişinin piyasadaki konumuna bağlıdır ve bu bağlılık kişinin hayatını fazlasıyla etkiler (Hechter; 1976: 1163). Sınıf ve statülerin birbirlerine rakip gibi gözüktükleri yargısını belirten Hechter; aslında bu ilişkinin karşılıklılığına ve karmaşıklığına gönderme yapar. Sınıf ve statülerin belirleyiciliğine ilişkin şöyle bir örnek mevcuttur: diyelim ki Afro-Amerikan, başarılı bir iş adamı politik tercihini belirlemek için oy kullanacak; bu kişi ekonomik çıkarlarına uygun ve belki de fazlaca beyaz (white man) propagandası yapan bir siyasi eliti mi, yoksa Afro-Amerikanlara daha çok hak vaat eden bir siyasi eliti mi seçecektir? Bu noktada Gramsci'nin egemen sınıfların, alt sınıflara etkisinden bahsettiği çalışmaları fazlaca önem kazanır

(Ives, 2011:124). Çünkü birey seçimini yaparken tam olarak tarafsız olamayacaktır ve nereden baktığımıza bağlı olarak farklı yanıtlar vermemizi gerektiren bir sonuç listesi doğacaktır. Fakat birey, kendini nereye ait hissetmektedir? Weber'in kastettiği etnik grubuna mı yoksa Gramsci'nin kastettiği ve hegemonya ile oluşmuş egemen ve kapitalist sınıfa mı? Aslında hegemonya etkisi etnik gruplarda da mevcuttur. Toplulukta sözü geçen kişilerin grup üyelerinin kararları, siyasi tercihleri ve hatta evlilikleri üzerinde bir yaptırım gücüne sahip olduğunu görülür. Dolayısıyla hegemonyanın gücü bireyin gruba olan bağlılığı ile doğru orantılıdır. Bu bağlılık Weber'e göre modernleşen algıyla azalacaktır fakat tamamen kaybolacağını söyleyebilir miyiz?

1.2. Max Weber'in Eserlerinde Etnisite Olgusu

Etnisitenin içerdiği kimlik algısı kişinin kendini ait hissettiği sınıf ve statülerden etkilenmektedir. Afro-Amerikan bireyin seçeceği tavır etnik kimliği ile kendine ait hissettiği sınıf arasındaki ilişkiden doğar. Örneğin farklı dini kimliği bir araya gelen bir etnik grup siyasi tercihini kullanırken içinde yaşadığı toplumun, kendi grubuna karşı tavrından etkilenerek bir karar alacaktır. Aynı zamanda bireyin kendi etnik grubuna olan bağlılığı ve grupla ilişkisinin gücü de belirgin bir etki yaratacaktır. Örneğin etnik kimliklerin siyasal tercihler üzerindeki etkisi sosyal bilimler için bir çalışma alanıdır (Nişancı vd. 2012). Dolayısıyla bireylerin sınıfları ile etnik kökenleri arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Birey yaptığı seçimlerle bu ilişkiden ne kadar etkilendiğini yansıtmış olur. Bireyin davranışlarına yönelik yapılacak analizlerde bu etken dikkate alınır, çok daha doğru sonuçlara ulaşılabilecektir. Weber gibi hermeneutik yaklaşımı benimseyen bir sosyolog için böyle bir analiz aracı önemlidir (Esgin, 2008: 81). Etnik kimliğin bireysel kimlikle olan ilişkisinin iki farklı eğilimi vardır (Akçam, 1995: 33). İlki bu ilişkiyi "siz" ve "biz" olarak ele alır ve varlığını kabul ettiğini bu kimliklerin etkileşimini inceler. İkincisi etnik kimliği bireysel kimliğin bir parçası olarak kabul edip ayrımı reddeden yaklaşımdır. Buna göre dışarıdan alınacak başka bir kimlik yoktur, bu zaten bireyin kendindedir.

Max Weber'in Ekonomi ve Toplum (1921/22) adlı eserinde doğrudan yer almayan etnisite; M. Hechter'e göre, bu özelliği nedeniyle üzerinde fazlaca çalışılmamış bir alan olarak kalmıştır (Hechter, 2012: 1163). Weber'e göre; etnik grupta akrabalık önemli değildir. Etnik grup olmak akrabalıktan, ortak kana sahip olmaktan kesinlikle daha önemlidir ve farklıdır. Etnik grup diyebilmemiz için insanların ortak bir inanca, benzer fiziksel görünüş ve geleneklere, ortak göçmenlik ve ya sömürü anılarına sahip olunması gerekir (Hechter, 2012: 1163).

Weber'e göre bir etnik grup; "fiziksel tip ve ya geleneklerin ve ya her ikisinin benzerlikleri ve ya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır." (Sağır, 2004: 7). Nesnel bir kan bağının önemi yoktur ve etnik gruplar özellikle siyasi alandaki gruplara neden olmaktadır. Etnik grup ve ulus arasında, değişebilen bir ilişki vardır: etnik grup bilinci kendiliğinden bir ulusa dönüşmeyeceği gibi, egemen ulus içinde etnik olarak farklı olduklarını ileri süren etnik gruplarda, egemen ulus karşısında bir ulus sıfatı kazanamaz. Weber'e göre ulus; "kendisine ait bir devlette, kendisini yeterli bir şekilde ortaya koyabilecek bir fikir topluluğudur; bu nedenle bir ulus kendi devletini üretmeye eğilimli olan bir topluluktur." (Sağır, 2004: 8).

Weber'e göre etnik kimlik kesinlikle bir sosyal yapıdır. Weber çağdaş yazarların etnisiteyi, sosyal grupların analizinde eskiden beri var olan bir olgu gibi analiz etmelerini mantıksız bulur ve etnisitenin bu pozisyonunu reddeder. Belli bir tür bilinç yaratabilen kültürel farklılıklar olarak netleştirilmiş bir etnik farklılık ve bu farklılığın etrafındaki gelenekler, etnik grupların fark edilmesini sağlayan niteliklerdir. Dil ve din bu farklılığı göze çarpan bir hale getirirken; grup bilincinin gelişimi için de farklılığın kendisi gereklidir. Esasında bireyleri bir araya getiren bu farklılıklarıdır ve bir sınıf duygusu gibi etnik topluluk duygusuna aidiyeti de bunlar sağlar. Bu bilinç, sosyal çevrenin şekillenmesine neden olur; bu şekillenmenin nasıl olduğu, Frederic Barth'ın "Etnik Gruplar ve Sınırları (1969)" adlı eserinde gözlemlenebilir:

"Frederic Barth'ın 1969'da yayına hazırladığı 'Etnik Gruplar ve Sınırları' kitabının giriş yazısı, etnik gruplar sosyolojisi ve antropolojisinin son 25 senede en çok değinilen giriş yazısı oldu. Buradaki düşünceler haliyle Barth'ı ve aslında Barth'tan çok daha önce etnik grupların sosyolojisinin ana hatlarını çizen Max Weber'i takip ediyor. Weber'in 1911-13 yıllarında yazıp, karısı Marianne Weber tarafından 1921'de yayınlanan 'Wirtschaft and Gesellschaft' adlı eserinde toplumlar arası farklılıkların algılanmasındaki tesadüfi faktörlere değinmişti. Weber toplumlar arasındaki kılık, kıyafet, dil, görünüş gibi farklılıkların toplumları birleştirici ya da ayrıştırıcı bir işlev alabileceğini vurgulamış, ne zaman birleştirici ne zaman ayrıştırıcı olacağını farklılığın niceliğiyle ilgili olmadığını savunmuştu. Barth ise belki de 25 sene önce (bilmeden?) postmodernizm teorilerinin öncülüğünü yapmıştı: Etnik grupların oluşmasının bir sosyal sınırların oluşması meselesi olduğunu, bu sınırların oluşmasında dil, din, tarih, soy, sop v.b. faktörlerin sadece malzeme olduğunu ve bu malzemenin tamamen olmasa

bile, sanıldığından daha sık yeniden düzenlenmeye yatkın, hangi faktörün öncelik kazanacağını belirlemesinin -Weber gibi- tesadüflere bağlı olabileceğini savunmuştu. Barth'ın bu savındaki ufuk açan tezi, etnik grupların oluşmasını öne çıkarıp, süreç olgusunu vurgulaması. Ancak Barth'ı fazla okumak da sakıncalı sanırım. Etnik grupların oluşmasında malzeme olarak kullanılan dil, din, soy, ortak tarih v.b. öğelerinin seçimi ne derecede serbest ya da tesadüfî? Bu soruya bence hala yeterli cevap bulunamadı" (Heckmann, 1995: 82-3).

Geleneklerin ve kültürlerin farklı olmasıyla esasen; geleneğin uygulayıcılarında bir onur hissi doğar ve bu his, geleneği sürdürmeyi sağlar. Bu farklılıklar etnik bir etki yaratır, bunun sebebi üyelerin bu farklılıkları etnik sembol olarak algılamasından kaynaklanır. Weber'e göre, ayırt edici bir özellik olarak bu sembolik karakterler (özellikler) zamanla değişir, eskiler sona erer, yerini yeniler alır. Weber bu duruma şöyle bir örnek verir:

"İskit (Karadeniz'in kuzeyindeki savaşçı halk) kadınları, süslenmek için saçlarına tereyağı sürdüklerinden kötü bir koku yayarlardı. Yunan kadınları ise aynı amaç için parfüm kullanmaktaydılar. Bu durum aristokrat olan iki farklı gruptan kadının, sosyal münasebet düzeyinin düşüklüğüne işaret eder. Bu kadınlar sosyal bir diyaloga kültürel farklılıkları yüzünden giremezler. Birbirlerini kendi kültürlerine özgü bulmaları nedeniyle bu iki grup arasında rahatsız edici (Weber burada tiksiniç, iğrenç anlamını kasteder; "ethnically repulsive effect") bir his doğar, çünkü farklı kültürlerin en temel manası anlaşılammaktadır yani; gruplar birbirinin kültürünün, davranışının nedenini anlamadığından, birbirinden rahatsız olurlar" (Hechter, 2012: 1164).

Hechter, Weber'in farklılık tanımlamalarına karşı su soruları yöneltir: kültürel farklılıkların oluşmasına ne sebep olur ve gruplar neden bu rahatsızlıklarına rağmen birbiriyle ilişki kurmaya devam eder? Weber cevaplarda muğlâktır: geleneklerin belirgin farklılıkları, sosyal grupların çeşitli ekonomik ve politik koşullarından kaynaklanır. Hechter ekler: "Emeğin (iş gücü) kültürel farklılığına dayandırılan bu tanım reddedilmemiştir, fakat değerlendirme nasıl yapılacaktır?" Weber, tıpkı statüleri dayandırdığı gibi etnik ve onun tabiriyle geleneksel toplumlar da, aynı şekilde ekonomik değerlere dayandırmıştır. Weber ekonomik gücü şöyle tanımlar:

“Ekonomiye dayalı güç, tabi ki gerçek anlamdaki güç değildir. Tersine ekonomik gücün ortaya çıkışı, başka alanlarda var olan bir gücün sonucu olabilir. İnsanlar yalnızca kendilerini ekonomik olarak zenginleştirmek amacıyla iktidar peşinde koşmazlar. Güç, ekonomik güç de dâhil olmak üzere, kendi başına bir değer ifade eder. Getireceği “sosyal onur” için de iktidar peşinde koşulduğu çok olur. Ama her iktidar sosyal onur sağlamaz. Tipik Amerikan “Boss”u ya da tipik büyük spekülâtörler, bilerek vazgeçerler sosyal onurdan. ...Sosyal toplumdaki tipik gruplar arasında dağılma biçimine “sosyal düzen” diyebiliriz. ... Ekonomik düzen bizim için ekonomik mal ve hizmetlerin tüketim ve dağıtımından ibarettir. Sosyal düzen ise önemli ölçüde, ekonomik düzen tarafından belirlenir ve tabi karşılığında da ekonomik düzeni etkiler. O halde “sınıflar, statü grupları ve partiler” bir topluluk içindeki güç dağılımıyla ilgili olgulardır” (Weber; 2006: 382).

Weber Sosyoloji Yazıları adlı eserinin “etnik ayırım ve kast” adlı bölümünde şu ifadelere yer verir:

“Açılımı sonuna kadar tamamlanmış statü grupları, kapalı bir “kast”a dönüşür. Statü ayrımları yalnız teamüller ve kanunlarla değil, ayınlarla de güvence altına alınır. İşler o hale gelir ki daha yüksek bir kastın üyelerinin daha “aşağı” kabul edilen bir kastın üyeleriyle, her türlü fiziki teması aykırı ve dinsel bir eylemle temizlenmesi gereken bir leke olarak görülür. Her kast kendine özgü kùltler ve tanrılar yaratır. Ancak genelde, statü yapısının böylesi aşırı uçlara varması, “etnik” nitelikte temel farklılıkların söz konusu olduğu yerlerde görülür. Gerçekten de kast; etnik toplulukların sosyalleşmiş bir biçimde yan yana yaşamalarının normal biçimidir. Bu etnik topluluklar kan bağlarına inanırlar, egzogam evliliği (grup dışı evlilik) ve sosyal ilişkiyi dışlarlar. Bu tür kast durumları... dünyanın her yerinde görülür. Bu insanlar topluluklar kurarlar, el işlerinde ve diğer sanatlarda belirli mesleki gelenekleri benimserler ve kendi etnik topluluklarına bağlılık inancını işlerler. Kaçınılmaz durumlar dışında her türlü kişisel ilişkiden kesinlikle kopuk bir “diaspora” içinde yaşarlar; durumları yasal açıdan belirsiz ve güvencesizdir. Yine de ekonomik vazgeçilmezliklerinden ötürü, hoşgörülle karşılanırlar, hatta çoğu zaman ayrıcalıklara sahip olarak,

dağınık siyasal topluluklar içinde yaşarlar. En önemli tarihsel örnek, Yahudiler'dir.

Etnik grupların bir arada yaşaması, karşılıklı bir tiksinti ve hor görme ortamı yaratır ama her etnik topluluğun kendi onurunu en yüce saymasına da olanak tanır; buna karşılık "kast" yapısı bir sosyal bağımlılık ilişkisinin yanı sıra ayrıcalıklı kast ve statü grupları lehine "daha yüksek onur" iddiası ve kabulü getirir. Bunun nedeni etnik özelliklerin, kast yapısı içinde politik sosyalleşme açısından işlevsel özellikler haline gelmiş olmasıdır (savaşçılar, rahipler, savaş ve yapı işleri için siyasal önem taşıyan zanaatkarlar v.b.). Ama en hor görülen parya halklar (kast dışı halk) bile genellikle aslında etnik gruplara ve statü gruplarına özgü olan bir şeyi şu ve ya bu şekilde işleyip geliştirme eğilimindedirler: Kendi onurlarına olan inanç. Örneğin Yahudilerde böyledir.

Şunu da belirtmek isterim ki; statü gruplarının etnik ayrımlarından ortaya çıkması hiç de olağan değildir. Tersine nesnel ırk farklılıkları; bütün öznel etnik aidiyet duygularının temelini oluşturmadığı için, statü yapısının son kerteedeki ırk temeli, gerçekte ve kesinlikle bir somut tekil olay sorunudur. Bir statü grubunun saf kan bir antropolojik tipin üretiminde rol oynadığı ender değildir. Statü grupları aşırı tipler üretmekte çok etkilidir, çünkü özel niteliklere sahip bireyleri ayıklarlar (şövalyelerin fiziksel ve psikolojik olarak savaşa yatkın kişileri seçmesi gibi). Ancak ayıklama, statü gruplarının biçimlenişinin tek ya da başlıca yolu değildir: siyasal üyelik ve sınıf konumu da her zaman için en az bu denli belirleyici olmuştur. Kuşkusuz sınıf konumu bugün daha belirleyici olmuştur çünkü bir statü grubunun üyelerinden beklenen hayat tarzını gerçekleştirebilmesi, genellikle ekonomik etmenlerce belirlenmektedir" (Weber, 2006: 281).

Weber ekonomiye dayandırdığı tanımlamadan hareketle, tekellilik analizi ve emeğin işlem süreçlerine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Weber'e göre; bir kültürel farklılık ne kadar saçma görünürse görünsün, fark edilmeye başladığında, tekellilik eğilimlerin nasıl başladığına dair ipuçları verir. Weber'e göre;

"Ekonomide genellikle rekabet halindeki gruplardan biri, dışarıdan kolaylıkla fark edilebilen ırk, dil, din, sosyal köken,

soy, yaşadığı bölge gibi kültürel öğeleri alır, bunu dışarıda bırakılmalarına bir bahane olarak yapar. Grup dışarıda bırakılınca kültürel farklılıklarına daha çok sarılır ya da bu kültürel farklılıkları yüzünden dışarıda bırakılır, iki durum da mümkündür. Seçilen etnik özelliklerin neden seçildiğinin önemi yoktur, hangisi daha kolay alınıp, uygulanabiliyorsa o özellik seçilir. Grup içinde, grubun bu karakteristik özellikleri kullanmasına tepki gelebilir. Rekabeti sürdürmelerindeki nedenlerden biri de, ortaklaşa yürüttükleri bu faaliyet sayesinde, farklı bir grup olarak dikkat çekebilmeleri ve hissettikleri onur hissidir. Burada yasal mevzuata göre bir birlik oluşturma eğilimi de doğar, eğer tekeli yapı uzun zaman devam ederse, bir zaman gelir ki rakipler veya rakipleri etkileyebilen bir grup; mevcut tekeller arasındaki rekabeti sınırlayan yasal bir oluşum yaratır. Bu durumda da tekeli yapılar bir organ olarak hareket edebilecek kişilerden oluşan bir grup yaratır ve bu grup gerekirse zor kullanılabilir” (Hechter, 1976: 1164).

Weber'in etnik değişim teorisi ile etnisitedeki hareketsizliği tanımladığından beri, bu kavram pek de fazla ileri götürülememiştir. Weber; etnik değişimlerin kısa dönemde yaşanamayacağını, uzun dönemde farklılaşma olabileceğini söyler. O'na göre bir zamanlar rahatsız edici olarak bulduğumuz geleneksel değerler dahi zamanla bir değişim gösterip kaybolabilir fakat muhakkak ki yeni davranış kalıpları yine aynı temellere dayalı olarak sürdürülecektir. Bu noktada Weber'e şöyle bir eleştiri gelmiştir: Eğer etnik sınırlar tekeli eğilimlerin doğal bir sonucuysa, ilk sınırlandırmayı açıklayabilecek uygun bir açıklama yok mudur? Bu durum analizde, grupların açık olma ve ya sınırlandırma faaliyetleri arasındaki dengenin, yalnızca tahmin edilebilir olduğunu, kesin bilinmeyeceğini gösterir (Hechter, 1976: 1165). Weber; Marx'a tepki olarak, sosyal değişikliği tek ve ya birkaç nedene bağlayarak açıklamaya çalışanları küçümser ve şöyle der:

“Bu tanımlamayı protesto ediyorum. Bazen teknoloji ve ya ekonomi gibi bir neden tek başına sebep olabilirken, bazen de bu bir neden diğer nedenlere yol açarak çoklu bir sebep kümesi yaratabilir. Eğer uzun döneme bakarsak, teknolojiden ekonomiye, dinden politikaya kadar zamanla pek çok şeyin değiştiğini görürüz. Burada dinginlik yoktur (sürekli değişim vardır). Bence, ekonomik nedenler zincirinin bir anlamda nihai noktası olduğu sıklıkla savunulan tarihsel materyalizm görüşü;

bilimsel bir tez (önerme) olarak tamamen bitmiştir ” (Hechter, 1976: 1166).

Weber doğru olduğuna inandığı kısımları özellikle savunmuş, açıklamakta gönülsüz olduğu uzun dönem sosyal değişiklikler konusunda ise muğlâk kalmıştır. Öte yandan Weber sık sık olmasa da kendi kendine, tabakalaşmadaki uzun dönem eğilimleri hakkında tahminler yapma noktasında izin vermiştir. Weber, Hechter’in “işlevselci etnik değişim teorisi” dediği, tanımla bağlantılıdır:

“Malların kazanımı ve dağıtımı göreceli olarak sabittir, statüler tarafından meydana getirilen tabakalaşma en uygun şekillenme türüdür. Her tekniksel gelişim ve statüler tarafından tabakalaşan ekonomik dönüşüm tehdidi, ön planda olan sınıf durumuna saldırır. Hâkim (çoğunluğun kabul ettiği anlam) ve korunmasız sınıflara sahip çağlar ve ülkeler; ekonomik ve teknik dönüşümlerin düzenli periyotlarda görüldüğü yerlerdir. Ekonomik tabakalaşmanın neden olduğu her aşağıya giden hareket; gerektiği kadar değişim yarattığı sürece, statü yapılarının da büyümesiyle, önemli sosyal tasfiye rolleri yaratır” (Hechter, 1976: 1166).

Yukarıdaki durum açıkça şunu belirtir: endüstriyel toplumlarda sınıf prensipleri statü prensiplerini yenmelidir. Ekonomide temel kavramlara kaynak olan hane halkı, Weber’e göre şu nedenden değişmiştir:

“Kültürel gelişme sürerken, hane halkını zayıflatan iç ve dış etkenler, güç kazanmıştı. Ülke içinde çalışma, ekonominin kaynakları ve zenginlikleri arasındaki büyüme ilişkisi; yetenek ve isteklere bağlı olarak gelişir ve farklılaşır. Hayattaki değişimlerin ve fırsatların çoğalmasıyla; bireyler daha az katı sınırlara ve emredilmiş şekillere sahip gruplara ait oluyorlar, (bireylerin bireyselleşmesi artıyor). Artan bir şekilde bireyler hayatlarını birey olarak sürdürmek istiyor, istediği işlere emek harcamak ve kendi yeteneklerinden keyif almak gibi talepleri var. Büyüme hesaplamalarının temeli olması nedeniyle saygı gören “komünist hane halkı”, bozulmamış erdemiyle bir miktar varlığını sürdürse bile, hane halkının içerden feshi, kültürel değişimde karşı konulmaz biçimde ilerlemekte” (Hechter, 1976: 1167).

Sonuç

Ekonomik yapılardaki değişim, kültürel değişimi getirmekte ve bu değişim sonucu farklı sınıf ve statüler ortaya çıkmaktadır. Sınıf ve statüleri ekonomi temelinde açıklayan Weber etnik oluşumu, diğer düşünürlerden farklı bir bakış açısıyla, ekonomik örgütleri ve hatta tekelleşmeyi şekillendiren temel taşı olarak görüp değerlendirir ve etnik değişime de uzun bir aralık tanır. Ekonomik örgütlenme şekilleriyle, bireyler rasyonel akıllar yürütmekte ve biraz ileri bir yorum olmakla birlikte zengin iş adamı, sınıfı Afro-Amerikan olduğu için etnisite temelli bir siyasi elitten yana tercih kullanmamaktadırlar. Fakat Weber, bu bireyin içinde bir yerlerde, Afro-Amerikan haklarını savunan partiyi destekleyeceğini de belirtir. Dolayısıyla bireylerin etnik davranışları, ait buldukları statü ve sınıftan bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Birey statüsüyle bağlantılı bir ekonomik örgüt üyesi ve yine bu durumun doğal sonucu olarak bir etnik grup üyesi olacaktır. Öyle ki Weber, eserlerinde bir noktada, etnik niteliklerini öne çıkaran grubun, üyeleri tarafından da bu nitelikler nedeniyle eleştirilebileceğini söylemiş, fakat duygusal ortaklık bağı ve aidiyet hissiyle, bireyin eleştirdiği grupta varlığını sürdürmeye devam ettiğini eklemiştir. Dolayısıyla bireyin "ait olma ihtiyacı" da belirleyicidir. Diyebiliriz ki birey ekonomik olarak çok güçlü ise, toplumda etkin bir statüsü varsa köken ve ya ırk ve yahut da din olarak ait olduğu grubun partizanlığını yapmayacak "isyan etmeyecek" veya "neden etnik niteliklerimi egemen sınıf kabul etmiyor" ve ya "ırkım, rengim yüzümden aşağılanıyorum" demeyecektir. Çünkü statüsü güçlüdür ve bunların hiç birini yaşamıyordur. Bu yüzden Weber'in analizleri ekonomi temelinde dayanmakta fakat aynı zamanda da bu temelin tek başına bireyi yönetmediğinin de altını çizmektedir. Her ne kadar rasyonelleşen birey aldığı kararlarda maksimum fayda minimum zarar analizi yapsa da, etnik kökenlerini de tamamen reddetmeyecek ve kopmayacaktır. Bu değerlendirme Weber'in hermeneutik yaklaşımının izlerini taşır. Siyasilerin propaganda yöntemleri arasında hala kendine yer bulan din, dil, ırk temelli söylemler Weber'in analizinin doğruluğuna işarettir. Sosyologlar da etnik grupların davranışlarını incelerken bu temel etkeni göz ardı etmemeli, toplumsal analizlerinde yer vermeli ve etnik grupların sorunlarına çözüm önerileri sunarken kaynağında kullanmalıdır.

Kaynaklar

- AKÇAM T., 1995, "Kolektif Kimlik Üzerine Bazı Genel Tespitler", *Birikim Dergisi Özel Sayı: Etnik Kimlik ve Azınlıklar*, 71-72 Mart-Nisan, İstanbul.
- BANTON M., 2007, "Max Weber on 'Ethnic Communities':a Critique", *Nations and Nationalism*, 13 (1), 19-35, University of Bristol, UK.
- Avrupa Birliği Mali Desteği, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG); Diyarbakır Barosu Ortaklığı, 2007, *Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar Raporu*, Diyarbakır.
- ERKAL E. M., 2001, "Etniklik ve Etnik Grup Kavramları Üzerine", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 3, Temmuz-Ağustos, Ankara.
- ESGİN A., 2008, *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- HECHTER M., 1976, "Response to Cohen: Max Weber on Ethnicity and Ethnic Change", *American Journal of Sociology*, 81(5): 1162-1168.
- HECKMANN L. Y., 1995, "Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine", *Birikim Dergisi Özel Sayı: Etnik Kimlik ve Azınlıklar*, 71-72 Mart-Nisan, İstanbul.
- KURUBAŞ E., 2009, "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 8, No:1: 39-69.
- NİŞANCI, Ş., IŞIK C., "Etnisite Algısının Siyasal Tercihler Üzerine Etkisi: Kars İli Kağızman İlçesi Üzerine Bir Çalışma", *II. Bölgesel Sorunlar Ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012: 109-133.
- IVES P., 2011, "Hapishane Defterleri'nde Dil ve Hegemonya", çev: Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- SAĞIR M. Ö., AKILLI H. S., 2004, "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt : 28, No:1: 1-22.
- SEZER B., 2000, "Etnik Gruplara Duyulan İlgi", *Etnik Sosyoloji (içinde)*, TÜRKDOĞAN, O. (Der.), İstanbul: Timaş Yayınları.
- SUNGUR, S., 2012, "Medyada Temsil ve Hayali Bir Azınlık: Süryaniler", *Azınlıklar ve Medya*, İstanbul: Martı Yayınları.
- ŞENEL A., 1984, "İrk ve Irkçılık Düşüncesi", İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TEKİNALP Ş., 2005, "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çok kültürlülük", *Journal of İstanbul Kültür University*, 2005/1: 75-87.
- WEBER M., 2006, *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.